

Башкортстан Республикасының
астанасы Казан қаласы
Түркі әлемінің
2014 жылғы мәдени астанасы.
В 2014 году культурной
столицей тюркского мира стал
г. Казань.

Татарстанның әерби мен жалауы

Башкортстан астанасы Уфа
қаласында 2013 ж. 9 қыркүйекте
отқан ТҮРКСОЙ-ға мүше елдер
Мәдениет министрлерінің
тұяқты кеңесі Шешімімен
Казан қаласы Түркі әлемінің 2014
жылғы мәдени астанасы болып
жарияланды.

Международной организации
тюркской культуры (ТЮРКСОЙ)
является сотрудничество между
тюркскими народами для
сохранения, развития и передачи
будущим поколениям общих
материальных и культурных
памятников тюркских народов.

Штаб-квартира находится в
Анкаре. В состав ТЮРКСОЙ
входят 14 участников, включая
суверенные государства и
федеральные субъекты или
автономные регионы третьих
стран: Казахстан, Турция,
Кыргызстан, Узбекистан,
Туркменистан, Республика
Алтай, Башкортостан,
Азербайджан, Грузия, Хакасия,
Турецкая Республика Северного
Кипра, Республика Саха,
Татарстан и Тыва.

Қазан университеті

Қазан қаласындағы мешіт

Қазан кремліндегі Сүйінбике ханым мұнарасы

Қазан қаласының көрінісі

Татарстан табиғаты

ТҮРКІ ТІЛДЕС ЕЛДЕР ТЮРКОЯЗЫЧНЫЕ СТРАНЫ

Республикалық ғылыми-әдістемелік және танымдық журнал
Республиканский научно-методический и познавательный журнал

2012 жылдан бастап шығады

№4(12)

Үш айда бір шығады

МАЗМҰНЫ

Жунусханова Қ.Қ.

«НҰРЛЫ ЖОЛ» ЖОЛДАУЫ АЯСЫНДА

ЖАҢА ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ПАТРИОТИЗМДІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ 2

Чембарисов Э.И.

О РАЗВИТИИ ГИДРОЛОГИЧЕСКОЙ ЭКОЛОГИИ В УЗБЕКИСТАНЕ 5

Самиев К.Т.

КИЧИ ИШКЕРДҮҮЛҮК ЖАНА АНЫН АЛКАГЫНДА

АГРОТУРИЗМДІ ӨНҮКТҮРҮҮ МАСЕЛЕЛЕРИ 9

Хусанов Д.Н.

ПОВЫШЕНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ЭФФЕКТИВНОСТИ

СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН 11

Тұраев Х, Болтаев А.

БУХОРО АМИРЛИГИДА МАОРИФ, ФАН ВА ДИН 17

Қозыбақова А.

ОРТА ҒАСЫРЛАРДАҒЫ ҚАЗАҚСТАН ЖЕРІНІҢ

ГЕОГРАФИЯЛЫҚ ЗЕРТТЕУ ТАРИХЫ 20

Есназарова Ұ.Ә.

МОНҒОЛИЯДА АШЫЛҒАН ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАЗАҚ МЕКТЕБІ 23

Бас редактор:

Есназарова Ұлжалғас Әмзеқызы

ҚҰРЫЛТАЙШЫ: "Географиядан республикалық атаулы мектеп" ЖШС

Редакция алқасы:

Қасейінов Д.Қ., ТҮРКСОЙ Бас хатшысы
Эврен Рутбил., ТІКА-ның Қазақстандағы өкілі
Зейнеш Исмайл, профессор, Түркия
Дағдұран А., ҚР Түркі халықтары мәдени қорының президенті
Аламанов С.К., Қырғызстан географиялық қоғамы Президенті, г.ғ.к., профессор
Ниязов Т.З., ҚырҰУ профессоры
Салиев С.А., г.ғ.д., профессор /Өзбекстан/
Шимашева Р.С., Алматы білім басқарма басшысы
Темірбеков А.Т., г.ғ.к., ҚазҰУ профессоры
Темірбекова Ж.А., ассоц. профессор СДУ

"Түркі тілдес елдер - Тюркоязычные страны" журналының редакциясына келіп түскен қолжазбалар әдеби өңделеді. Редакция жолданған материалдар сапасына жауап бермейді. Журналдың материалдары көшіріліп басылған жағдайда "Түркі тілдес елдер - Тюркоязычные страны" журналынан" деп нөмір санын көрсетіп сілтеме жасау керек. Қолжазба авторға қайтарылмайды.

Теруге 09.12.2014 жылы жіберілді. Басуға 18.12.2014 ж. қол қойылды. Көлемі 60х84/8. Офсетті басылым. Таралымы 200 дана

Журнал ЖШС "Дайыр Баспа" баспаханасында басылды. Алматы қ., Райымбек даңғ., 123/131. e-mail: dair_baspa@mail.ru
Журнал Қазақстан Республикасының байланыс және ақпарат министрлігінде 16.05.2011 жылы тіркеліп, №11679-ж куәлігі берілді.

Керкемдеуші редактор **Әбдиева Р.С.**
Техникалық редактор **Темірбеков Ж.А.**

Редакцияның мекен-жайы: 050040, Алматы қ.,
Әл-Фараби көшесі 65 үй, 64 пәтер.
Тел. 8(727) 2 97-35-48, тел/факс 297-35-49.
e-mail: ataulymektep@mail.ru

БУХОРО АМИРЛИГИДА МАОРИФ, ФАН ВА ДИН

Ҳалим Тўраев

*Бухоро давлат университети профессори,
Тарих фанлари доктори.*

Аъзам Болтаев

*Бухоро давлат университети ўқитувчиси,
Ўзбекистан.*

Ўрта аср Бухоро мадрасалари илм маскани сифатида нафақат Мовароуннаҳрда, балки мусулмон шарқида ҳам машҳур эди. Улуғбек, Мир Араб, Абдуллаҳон, Қўқалдош, Абдулазизхон каби йирик мадрасалар диний илм берувчи, араб тилини ўргатувчи масканлар ҳисобланган. Мадрасалар уч турга бўлинган олий, ўрта (авсат) ва куйи (адни). Асосан вақфдан келадиган даромад ҳисобига яшаган. Даромадни тўғри тақсимлаш вақф шартларидан бири бўлган. Мударрислар, талабалар вақф даромадидан улуш олишган. Даромаднинг бошқа қисми мадраса таъмири ва бошқа ишларга сарфланган.

Бухоро мадрасаларида араб тили, мантиқ, риторика, табиий ва диний фанлар ўқитилган. Ислом шариати чуқур ўргатилган. Таҳорат, намоз, рўза, ҳаж, марҳумни дафн этиш қонун-қоидалари, олди-сотди тартиблари, қул сақлаш ва қулни озод қилиш, маҳрамликка олиш ва талақ қилиш каби шаърий масалалар мадраса ўқув дастурининг асосини ташкил этарди. Араб грамматикаси масалаларини камраб олган «Қофия» китоби ҳар бир Бухоро мадрасасида ўқитилган. «Қофия» китобининг шарҳига бағишланган Абдурахмон Жомийнинг «Шари мулло» рисоласи навбатдаги босқични ўз ичига оларди. Мантиқ масалаларига бағишланган «Шамсия» китоби ҳам мадраса ўқув дастурларида алоҳида ўрин тутган. «Ақоид», «Таҳзиб», «Ҳикмат ул-айн» каби рисоалар навбатдаги босқичда ўргатилган.

Бухоро мадрасалари бир вақтнинг ўзида талабалар учун ётоқхона вазифасини ҳам ўтарди. Мадраса ўқув зали, ҳужралар, намоз ўқишга мўлжалланган махсус хона ва кутубхонадан иборат бўлган.

Аштархонийлар даврида (1601-1753) мамлакатда юз берган бошбодоклик, ички низолар, ўзаро урушлар иқтисодни издан чиқарди. Бу ҳол Бухоро мадрасаларига ҳам салбий таъсир кўрсатди. Амир Шохмурод (1785-1800) ҳукмронлигининг дастлабки йилларида Бухоро мад-

расалари биноси ачинарли аҳволда эди. Вақфдан келадиган даромадлар миқдори ҳам кўп эмас эди. Шунда амир аҳволни ўнглаб олишнинг ягона чораси мадраса ҳужраларини хусусийлаштириш деб ҳисоблаб, талабанинг ўз маблағи ҳисобига таъмирланган ҳужра шу талаба мулкига айланиши тўғрисида фармон чиқарди. Бу ислохот икки йилда ўз ижобий натижасини берди. Мадрасалар қайта таъмирланди. «Тўс-тўпалон» давларида йўқолиб кетган ёки йиртилиш ҳолатига келган вақф ҳужжатларининг қайта кўчирилиши ва вақф даромадларининг қайта тикланиши тўғрисида амир Шохмурод фармони мадрасалар аҳволининг яхшиланишига хизмат қилди.

Турли давларда Бухоро мадрасалари ўқув кутубхоналарига эга бўлган. Махсус китобдор штати мавжуд бўлган ва у сақланаётган китобларнинг сони, сифати учун жавоб берган. Кутубхонадаги китоблар, шунингдек, кутубхонани китоб билан бойитиб бориш учун ҳам вақфлар таъсис этиларди. Четдан келган кишиларга иложи борича китоб берилмаган. Фақат истисно тариқасида берилиши мумкин бўлган.

Аштархоний Абдулазизхон (1645-1680) томонидан XVII асрда Бухорода қурилган йирик кутубхона ўз даврида жуда машҳур эди. Давр тарихчилари наздида у жаҳонда тенгсиз ҳисобланган. Бадавлат Бухоро хонадонлари эса ўз кутубхоналарига эга бўлган. Машҳур Жўйбор ҳўжалари хонадонида минг жилддан ортиқ китоб сақланган. Тариқат пешволаридан бири Мулло Мир Косагароний (XVI аср) ҳам ўзининг мўъжазгина кутубхонасига эга эди.

Бухоронинг машҳур тарихнавис ва шоирларидан Аҳмад Дониш, Мирза Сомий, Мирза Салимбек, Шарифжон Маҳдумларнинг ўз шахсий кутубхоналари мавжуд эди. Булар ичида Шарифжон Маҳдум кутубхонаси бой кутубхона бўлиб унда нодир қўлёзмалар сақланган. Алишер Навоий томонидан тузилган «Мажмуа мураккаъ», яъни Абдурамон Жомий, Ҳўжа Аҳрор мактубларидан иборат бўлган альбом Шарифжон Маҳдум кутубхонасида узоқ сақланган. Ай-